

MATN TAHLILI ORQALI O'QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Durdiboyeva Feruza Muratovna

Qo'qon universiteti, Ta'lim fakulteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

4-bosqich talabasi E-mail: feruzadurdiboyeva8@gmail.com

Umurzakova Kommuna Xursanovna

Ijtimoiy fanlar kafedrası v.b.dotsenti, E-mail: ukommuna@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning samarali usullari haqida fikr yuritadi. Tanqidiy fikrlash, o'quvchilarning bilim olish jarayonida mustaqil qarorlar qabul qilish, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatini oshiradi. Maqolada o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun matn tahlilining roli va bu jarayonda qo'llaniladigan metodologiyalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tanqidiy fikrlashning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan amaliy usullar, metodik yondashuvlar va ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish uchun samarali o'quv metodlarining samaradorligi tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, matn tahlili, metodologiya, o'quvchi qobiliyatlari, ta'lim metodlari, pedagogika, tahliliy yondashuv.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются эффективные способы развития навыков критического мышления у учащихся. Критическое мышление повышает способность учащихся принимать самостоятельные решения, анализировать различные точки зрения и делать обоснованные выводы в процессе обучения. В статье рассматривается роль анализа текста в развитии навыков критического мышления учащихся и методики, используемые в этом процессе. В нем также анализируются практические методы, методологические подходы и научные исследования, влияющие на развитие критического мышления. В исследовании анализируется эффективность эффективных методов обучения для развития критического мышления учащихся.

Ключевые слова: критическое мышление, анализ текста, методология, умения учащихся, методы обучения, педагогика, аналитический подход.

ANNOTATION

This article discusses effective methods for developing students' critical thinking skills. Critical thinking increases students' ability to make independent decisions, analyze different points of view, and draw sound conclusions in the process of learning. The article examines the role of text analysis in developing students' critical thinking skills and the

methodologies used in this process. It also analyzes practical methods, methodological approaches, and scientific research that affect the development of critical thinking. The study analyzes the effectiveness of effective teaching methods for developing students' critical thinking.

Keywords: critical thinking, text analysis, methodology, student skills, teaching methods, pedagogy, analytical approach.

KIRISH

Tanqidiy fikrlash, o'quvchilarning bilim olish jarayonida ko'plab muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi. Bu qobiliyat o'quvchining ma'lumotni anglash, baholash va tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish va natijalarga asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatini oshiradi. Tanqidiy fikrlash, shuningdek, o'quvchiga mustaqil fikrlash va qarorlar qabul qilish imkonini beradi, bu esa o'qituvchining ta'lim berish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi¹.

Matn tahlili tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi, chunki matnlarni tahlil qilish o'quvchilarga turli jihatlardan fikr yuritish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Matnlarni chuqur tahlil qilish o'quvchilarni har bir fikrni va dalilni tanqidiy tarzda ko'rib chiqishga, shuningdek, o'z fikrlarini asoslashga undaydi. Ushbu maqola tanqidiy fikrlashning rivojlanishi uchun matn tahlilining ahamiyatini o'rganish va o'quvchilarga buni qanday o'rgatish mumkinligini ko'rsatishni maqsad qilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tanqidiy fikrlashning rivojlanishi bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar soni tobora ortib bormoqda. Ko'plab mutaxassislar tanqidiy fikrlashni o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish va mantiqiy tahlilni rivojlantirishning asosiy usuli sifatida ko'rib chiqmoqdalar. O'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda metodik yondashuvlar, shu jumladan, matn tahlili, muhazara va dialoglarni tashkil etish muhim rol o'ynaydi².

G'arbiy pedagogika va psixologiya sohasida olib borilgan tadqiqotlar, ayniqsa, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun samarali metodologik yondashuvlarni taklif etadi. Tahliliy yondashuvlar, tanqidiy fikrlashni shakllantirishda juda muhim bo'lib, o'quvchilarning mantiqiy xulosa chiqarish va qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Shuningdek, pedagogikada matnni o'qish va tahlil qilishning afzalliklari ko'rsatilgan.

¹ Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives.

² Ennis, R. H. (2011). Critical thinking: A streamlined conception. *Teaching Philosophy*, 34(1), 21-38.

Metodologik yondashuvlar turlicha bo'lishi mumkin, jumladan: muammoli ta'lim, interaktiv metodlar, tahlil va baholash faoliyatlari. Bu usullar o'quvchilarga matnlar bilan ishlashda yanada chuqurroq fikrlashga imkon beradi. Tahlil qilish va baholash jarayonida o'quvchilar turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish, dalillarni to'plash va natijalar chiqarish orqali o'z bilimlarini mustahkamlashadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqotning asosiy maqsadi o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish uchun matn tahlilining samaradorligini o'rganishdir. Ushbu tadqiqotda matnlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish jarayoni aniq ko'rsatilgan. O'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun quyidagi metodlar samarali ekanligi aniqlangan:

Matnni tahlil qilish: O'quvchilar matnni chuqur tahlil qilish orqali mantiqiy xulosalar chiqarishga o'rgatiladi.

Muhokama va interaktiv metodlar: O'quvchilarni guruhlar bo'yicha muhokama qilishga jalb qilish, ularning fikrlarini tinglash va baholash orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Tanqidiy yozish va dalil keltirish: O'quvchilarni o'z fikrlarini asoslashga va dalillar keltirishga undash.

Jadval 1.

O'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda samarali metodlar

Metod	Ta'sir darajasi	O'quvchilarga foydasi
Matn tahlili	Yuqori	Mantiqiy tahlil, xulosalar chiqarish
Muhokama	O'rta	Fikr almashish, nuqtai nazarlarni rivojlantirish
Tanqidiy yozish	Yuqori	Fikrlarni asoslash, dalil keltirish

Jadval 2.

O'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini baholash mezonlari

Mezon	Baholash kriteriyalari
Matnni tahlil qilish	Matndagi asosiy g'oyalarni ajratish, mantiqiy xulosalar chiqarish
Tanqidiy fikr yuritish	O'quvchining nuqtai nazarini asoslash, qarorlar qabul qilishda mantiqiy yondashuv
Dalil keltirish	Fikrlarni mustahkamlash uchun dalillarni keltirish

Matn tahlili – bu matn mazmunini chuqur o‘rganish, uning asosiy g‘oyalarini ajratish, muallifning pozitsiyasini tahlil qilish va tanqidiy baholash jarayoni. Pedagogik nuqtayi nazardan, matn tahlili orqali o‘quvchilarning mantiqiy mushohada yuritish qobiliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda o‘quvchilar matnni soddalashtirmasdan, balki uning semantik qatlamlarini, lingvistik tuzilishini va kontekstual ma’nolarini anglashga intiladilar.

Matn tahlili o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga quyidagi jihatlar orqali yordam beradi:

Mantiqiy tahlil qilish: O‘quvchilar matndagi dalillarni mustaqil baholash, asosiy fikrlarni aniqlash va ularni tahlil qilish qobiliyatiga ega bo‘ladilar.

Muqobil nuqtai nazarni tushunish: O‘quvchilar turli mualliflarning yondashuvlarini solishtirib, fikrlarning farqli jihatlarini ajrata olishni o‘rganadilar.

Argumentatsiya va xulosa chiqarish: O‘quvchilar matndagi dalillar asosida asosli xulosalar chiqarish va o‘z fikrlarini mustaqil ifodalash qobiliyatini rivojlantiradilar³.

Matn tahlilining didaktik ahamiyati o‘quvchilarning lingvistik, mantiqiy va ijtimoiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Bu jarayon orqali o‘quvchilar nafaqat aniq bilimlarni egallaydilar, balki ular mustaqil fikrlash, matnni turli nuqtayi nazarlardan baholash va chuqur tahlil qilish qobiliyatlariga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, matn tahlili tanqidiy fikrlashga ta’sir ko‘rsatadigan kognitiv jarayonlarni faollashtiradi. O‘quvchilar o‘zlarining avvalgi bilimlarini yangi ma’lumotlar bilan bog‘laydi, analogiyalar o‘rnatadi va turli manbalarni solishtiradi. Ushbu jarayon nafaqat o‘quv fanlarida, balki kundalik hayotda ham tanqidiy qarashni shakllantirish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Til o‘rganishdagi funktsional jihat, kommunikativ jarayonga e’tibor muqarrar ravishda yuqori darajadagi kommunikativ birlikni aniqlashga olib keldi, bu orqali og‘zaki muloqot amalga oshiriladi. Bunday birlik, birinchi navbatda, dinamik birlik sifatida yaratilgan, haqiqiy muloqot sharoitida tashkil etilgan va shuning uchun tildan tashqari va intralingvistik parametrlarga ega bo‘lgan matndir.

Matnning nutqiy tashkil etilishi uchun tashqi, kommunikativ omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega.⁴

Kommunikativ shartlar yoki muayyan nutq holatlari tipologiyaga mos keladi, shuning uchun ma’lum kommunikativ sharoitlarga yo‘naltirilgan matnlar ham tipologik xususiyatlarga ega bo‘lishi kerak.

³ Sa’dullayev A. Til nazariyasining asosiy masalalari. – T.: Universitet, 2023. – 198 b.

⁴ Baxtin M.M. Tilshunoslik, falsafa va boshqa gumanitar fanlarda matn muammosi // Baxtin M.M. Og‘zaki ijodning estetikasi. - M., 2019 yil.

Filologiya fanlari orasida, xususan, tahririyat, nashriyot va jurnalistik profil, matn nazariyasi asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Bu matn o‘rganish ob’ekti sifatida bu erda "harakatda" og‘zaki informativ birlik sifatida namoyon bo‘lishi bilan izohlanadi, ya’ni. pragmatik va funktsional.

Matn nazariyasi ilmiy fan sifatida 20-asrning ikkinchi yarmida paydo bo‘ldi. Matn nazariyasi har qanday belgi ketma-ketligini qamrab oladi, ammo uning asosiy ob’ekti og‘zaki matndir, shuning uchun matnni tavsiflash va tavsiflashda tilshunoslik tomonidan to‘plangan ma’lumotlar muhim ahamiyatga ega.

Matn nazariyasi bir qator fundamental va amaliy fanlarga asoslangan oraliq tipdagi fan sifatida rivojlanganligining o‘zi ham ob’ektning (matnning) o‘zining ko‘p o‘lchovlilikligi va uni o‘rganishning ko‘p o‘lchovlilikidan dalolat beradi. Ushbu fanning predmeti matnning eng yuqori darajadagi kommunikativ birlik, yaxlit nutqiy asar sifatidagi xususiyatlari va xususiyatlari (ham strukturaviy, ham funktsional) hisoblanadi. Matnning kommunikativligi uning o‘quvchini jalb qilish darajasi sifatida tushuniladi. Matnga nutq mahsuloti sifatida qiziqish tilshunos olimlarda XX asrning 20-30-yillaridan boshlab namoyon bo‘ldi, XX asrning 50-yillarida kuchaydi. tilni funktsional jixatdan o‘rganishga murojaat qilish bilan bog‘liq holda, til statik belgilar tizimi sifatida emas, balki dinamik tizim sifatida qarala boshlaganida. Keyin muloqot amaliyotida "nutq faoliyati" atamasi-kontseptsiyasi paydo bo‘ldi.

Matn o‘quvchining (tinglovchining) javob faolligi, uning idrokiga qarab hisoblangan yozma (gapirish) sub’ektining nutqiy fikrlash faoliyatini o‘z ichiga oladi. Shu tarzda o‘zaro bog‘langan uchlik tug‘iladi: muallif (matn ishlab chiqaruvchisi) - matn (nutq-tafakkur faoliyatining moddiy timsoli) - o‘quvchi (tarjimon). Shunday qilib, matn ham (muallifning) faoliyatining natijasi, ham faoliyat uchun material (o‘quvchi-tarjimon) bo‘lib chiqadi.

Har qanday matn boshqa birovning idroki uchun mo‘ljallangan: yilnomachi avlod uchun, mutaxassis olim - o‘z kuzatishlari va xulosalarini etkazish uchun hamkasblari uchun yozadi; hatto kundalik kabi matn ham kimdir uchun yaratilgan - hatto "o‘zi uchun" bo‘lsa ham. Lekin "o‘zim uchun" ham aniq manzil. Demak, matnning ikki tomonlamaligi: muallif-ijodkorga (ehtimol jamoaviy) va idrok etuvchi o‘quvchiga. Bu ikki yo‘nalishlilik matnni har tomonlama xarakterlashda ko‘plab muammolarni keltirib chiqaradi.

Matn nazariyasida haligacha ko‘plab munozarali savollar, hal etilmagan muammolar mavjud, masalan, matnning minimal uzunligi masalasi (matnni, xususan, bitta kommunikativ ishorani ko‘rib chiqish mumkinmi?). Terminning o‘zidan foydalanish, fan nomi ham o‘rnatilmagan. Matnni o‘rganish turli nomlar ostida olib boriladi: "Matn nazariyasi" atamasidan tashqari "matn lingvistikasi", "matn tuzilishi", "germenevtika", "matn grammatikasi", "matn stilistikasi" atamalari ham mavjud.

Turli atamalarning mavjudligi nafaqat terminologik amaliyotning barqarorligidan dalolat beradi, balki matn fenomenining o‘zi ham uni o‘rganishning ko‘p o‘lchovlilikini

anglatadi. “Matnni har tomonlama o‘rganish zarurati uslubiy talab emas, u ob’ektning o‘z mohiyatining ifodasidir”. Va bunday kurs ishi natijalari, shubhasiz, agar tahlil matn materialining miqdori bo‘yicha ham, nafaqat lingvistik, balki boshqa bilim sohalaridagi ma’lumotlarni hisobga olgan holda ham kengroq bo‘lsa, yanada qimmatli va ishonchli bo‘ladi. matnning nutq tashkilotining mohiyatini ochib berishga eng yaxshi yordam beradiganlar. .

Matnni undagi ma’lumotlar nuqtai nazaridan ko‘rib chiqish mumkin (matn, birinchi navbatda, axborot birligi); uni yaratish psixologiyasi nuqtai nazaridan, muallifning muayyan maqsaddan kelib chiqqan ijodiy harakati sifatida (matn sub’ektning og‘zaki va aqliy faoliyati mahsuli); matnga pragmatik nuqtai nazardan qarash mumkin (matn idrok etish, talqin qilish uchun materialdir); Nihoyat, matnni tuzilishi, nutqni tashkil etish, uslubiga ko‘ra tavsiflash mumkin (hozirda bunday turdagi asarlar ko‘payib bormoqda, masalan, matn uslubi, matn sintaksisi, matn grammatikasi, kengroq ma’noda – matn lingvistikasi).

Nashriyot xodimlari, xususan, muharrirlar uchun maqsad sifatida matnning pragmatik jihati birinchi navbatda muhim ahamiyatga ega, shuning uchun matnning har tomonlama tavsifi bilan matnning axborot qiymatini qanday oshirish mumkinligi, qanday texnikalar bilan bog‘liq savollarga alohida e’tibor beriladi. buning uchun tavsiya qilinishi mumkin, matnning adabiy shaklini qanday yaxshilash kerak.

Matn kurs ishchilari (masalan, P. Xartman, S. Yakobson, G. Eiger, V. Zvegintsev, M. Gventsadze, O. Kamenskaya va boshqalar) birinchi navbatda matnlar tipologiyasi va shuning uchun aynan shu tamoyillarni ishlab chiqish vazifasi bilan qiziqadi.

Matn turlarini aniqlash muammosi nafaqat o‘z-o‘zidan, balki lingvistik va kommunikativ kompetentsiya o‘rtasidagi farq haqidagi tezisni ilgari surgani uchun ham dolzarbdir. Til kompetensiyasi grammatik jihatdan to‘g‘ri gaplarni tuzish va tushunish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Holbuki, kommunikativ kompetentsiya ma’lum bir nutqiy vaziyatning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda turli xil matn turlarini tushunish va to‘g‘ri qurish qobiliyatidir.

Matn tipologiyasiga (ham nazariy, ham amaliy) katta ahamiyat bergan olimlar, barcha talablarga javob beradigan matnlarning etarlicha to‘liq va birlashtirilgan tasnifi hali yaratilmaganligini tan olishadi. Va agar shunday bo‘lsa, unda, aftidan, "matn turi" tushunchasini va tipologiyaning asosi bo‘lishi kerak bo‘lgan mezonlarni aniqlashtirishdan boshlash maqsadga muvofiqdir. Shunisi qiziqki, matnlarning turlarini tasniflash uchun nazariy asos berishdan ko‘ra, ularni intuitiv tarzda farqlash ancha osondir. Gap shundaki, “matn namunalari” anchagina ijtimoiy onglidir: shu tariqa, hatto mutaxassis bo‘lmagan o‘quvchi ham badiiy va badiiy bo‘lmagan matnni ajrata oladi; rasmiy xat va do‘stona xabar matni; radiodagi xabar matni va reklama matni va boshqalar.

Matnlar tipologiyasini ishlab chiqish vazifasi matn nazariyasida umumiy qabul qilingan terminologiyaning yo‘qligi bilan ham murakkablashadi. "Matn turi", "matnlar

sinf", "matn turi", "nutq turi", "nutq turi", "matn shakli" va hatto "matn turi" atamaları aniq farqlanmasdan ishlatilgan.

Tipologiya mezonlarini tanlashda ham kelishmovchiliklar kuzatiladi. Ikkinchisi matnning o'ziga xos xususiyati, uning ko'p o'lvovlilik bilan izohlanadi: bir xil matnni tasniflash asosiga matnda ob'ektiv ravishda mavjud bo'lgan turli xil xususiyatlar qo'yilganda, uning turli tomonlarini hisobga olgan holda turli tipologik guruhlariga ajratish mumkin. . Boshlanish nuqtasini tanlash, bu holda tasniflash mezonini o'zgarishi mumkin va shuning uchun turli tasniflardagi matnlar guruhlari ham o'zgarishi mumkin. Matnlarning ideal tipologiyasi ushbu ob'ektning turli tomonlarini - ham kommunikativ-funksional, ham tizimli-semiotik tomonlarini aks ettirishi kerak.

Buning uchun qo'shimcha va matn ichidagi differentsial xususiyatlarning kombinatsiyasi hisobga olinsa, aralash mezon mos keladi. Turli olimlar bunday xususiyatlarning har xil sonini ajratib ko'rsatishadi va shuning uchun tasniflar yanada umumlashtirilgan yoki batafsilroqdir. Har qanday holatda, umumiy va tur rejalari tushunchalari bir qatorda ko'rinmasligi yoki boshqa noto'g'ri kombinatsiyalar topilmasligi uchun eng tanlangan printsipga rioya qilish muhimdir.

Hozirgi vaqtda matnlar tizimi (ularning tipologiyasi) matnni shakllantirishning kommunikativ va pragmatik shartlarini hisobga olgan holda, funksional uslublar nazariyasiga asoslangan eng izchil va moslashuvchan ko'rinadi.

Funksional stilistika matnning turli xil ijtimoiy-kommunikativ turlarida ekstralingvistik va intralingvistik omillarning o'zaro bog'liqligini hisobga olgan holda muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Ushbu maqolada o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda matn tahlilining o'rni va metodologiyalari muhokama qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, matn tahlili o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini yanada rivojlantirishga imkon beradi. O'quvchilarni matnni tahlil qilishga o'rgatish, ularni mustaqil fikrlashga, dalil keltirishga va mantiqiy xulosalar chiqarishga undaydi. Shuningdek, metodik yondashuvlar, jumladan, muhokama va interaktiv metodlar, o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

O'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim jihatlardan biri - ularni matnni chuqur tahlil qilishga undash va fikrlarini asoslashga o'rgatishdir. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o'quvchilarga yanada mustaqil fikrlash, qarorlar qabul qilish va turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarning o'qish jarayonida muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives.

2. Ennis, R. H. (2011). Critical thinking: A streamlined conception. *Teaching Philosophy*, 34(1), 21-38.
3. Paul, R., & Elder, L. (2008). The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Foundation for Critical Thinking.
4. Lipman, M. (2003). Thinking in education (2nd ed.). Cambridge University Press.
5. Dewey, J. (1910). How we think. D.C. Heath & Co.